

Pròleg

El llibre que tenim a les mans són les memòries d'una persona nascuda en un poblet de Catalunya abans de la guerra, que explica fonamentalment el temps de la seva infantesa. ¿Per què una persona escriu, en un moment determinat de la seva vida, unes memòries? ¿Què fa que nosaltres, persones que en alguns casos l'han conegut i en d'altres no, llegim aquestes memòries amb interès, amb curiositat, fins i tot en ocasions amb passió? Jo crec que hi ha fonamentalment tres portes que ens fan entrar en la memòria d'una persona amb aquesta passió i aquesta curiositat, i que a la vegada expliquen i legitimen la seva necessitat de narrar els propis records.

En primer lloc, la sensació que els propis records són representatius, que són compartits, que corresponen a una experiència vital en la qual d'altres persones es podran veure reflectides. Unes memòries són sempre el testimoni d'un temps, d'una època, i aquesta època l'han viscuda altres persones en circumstàncies relativament similars. Unes memòries són un mirall generacional, el testimoni d'un temps.

En segon lloc —i pot semblar contradictori, però no ho és—, unes memòries es legitimen, en la seva escriptura i la seva lectura, també per allò que tenen d' excepcional, d'únic, de desconegut. Certament, són el testimoni d'un temps compartit. Però cadascú viu

aquest temps des d'una òptica, des d'un lloc determinat, amb una determinada història, en unes circumstàncies úniques. Les memòries més interessants sumen aquests dos conceptes, aparentment contraposats: la crònica de tota una generació, però també el testimoni d'algú que dins d'aquesta generació té un punt de vista especial, una circumstància insòlita.

Finalment, en tercer lloc, el que explica i legitima l'interès per unes memòries és la manera amb la qual estan explicades. La forma. No parlo només de l'estil, que també. I no cal que sigui un estil florit, volgudament literari. És la claredat expositiva, l'eficàcia en l'ús de les paraules, la voluntat de fer-se entendre. I parlo també de la sinceritat del punt de vista, de la netedat de la memòria, de les ganes d'explicar les coses tal com es recorden i no pas de la manera que ens faci quedar més bé o il·lustri millor les nostres pròpies idees.

Doncs jo crec que aquestes tres característiques que fan que unes memòries siguin útils, necessàries, interessants i fins i tot apassionants, es troben en aquest text de Carme Garrofé, que tenim avui entre les mans. Mirem-les una per una. Aquestes són les memòries d'una nena de la postguerra, fonamentalment en un poble petit de la Catalunya interior, que evocaran a totes les persones que ho van viure records compartits. Records d'un món rural que ha canviat d'una manera profunda en els últims anys. Records de la por de la guerra i del dol de la postguerra. Records de la fam i de l'escassetat. Records de la vida complexa d'una petita comunitat on tothom es coneix. Moltes persones trobaran en la memòria de Carme Garrofé la seva pròpia memòria.

Però al costat d'això, aquestes memòries presenten un punt de vista original, inèdit, extraordinàriament interessant perquè se n'ha parlat molt poc. Carme Garrofé pertany a una petita comunitat evangèlica, en un poble de Lleida, Térmens. En algunes coses, la seva vida és com la de totes les persones que l'envolten. En d'altres, és una vida profundament diferent i profundament desconeguda. Després d'una guerra que es va voler presentar com una croada religiosa, en una postguerra on el fet religiós tenia un pes i una importància extraordinàries, ¿com vivia una família protestant, no pas enmig de la gran ciutat on tot es dilueix una mica, sinó en un poble petit on tot passa a la vista de tothom? Com vivien la seva fe? ¿Com els deixaven —o els impedièn— que la visquessin? ¿D'on ve, aquesta petita comunitat protestant enmig d'un poblet de Lleida? ¿Com es relaciona amb les altres comunitats? ¿Com es relaciona amb la resta de la població? No en sabem gaire res, de tot això. No ens ho havien explicat. Per a molts catalans, aquestes són les memòries d'algú que estava a l'altra banda d'una ratlla. Serien memòries de l'altre, en una expressió que va fer fortuna posteriorment: l'alteritat. No d'algú que és de fora. D'algú que és de dins, però que és diferent.

Finalment, aquestes són unes memòries que val la pena llegir per la manera com són explicades. Tenen l'estil eficaç i net de qui vol fer-se entendre, de qui no sembla que aspiri a fer literatura, però que precisament per això fa servir un llenguatge adaptat a la pròpia veu, que surt de dins, i que funciona. Però són sobretot les memòries d'algú que recorda amb sinceritat. Que no inventa i reinventa, que no retoca per tal que el quadre surti més del seu gust. Certament, es mira el món amb una òptica determinada, i això és inevitable.

Més que inevitable, això és imprescindible. Però no divideix el món en bons i dolents, no ho justifica tot a una banda i ho condemna tot a l'altra. Recorda. I els records, com la vida, són ambigus, ambivalents, complexos.

Allò que aquestes memòries tenen d' excepcional és el que subratlla el seu subtítol: és la memòria d'una petita comunitat protestant a la Catalunya de la postguerra.* Ja ho he dit: d'això en sabem poc. En saben poc fins i tot els catalans d'avui que viuen en la fe evangèlica. No en saben gairebé res la resta dels catalans. I això és important i és interessant. Per tant, estem davant d'una crònica que ens ajuda a completar, a arrodonir, la mirada sobre el conjunt de la Catalunya de la postguerra. Però sent això un gran valor, no és ni de bon tros l'únic que justifica aquest llibre. És l'excepció i és la regla, és allò que és insòlit, però també és allò que és compartit. I és sobretot la sinceritat, la netedat, amb la qual s'evoca. No vol fer literatura, segurament. Però en fa. Perquè, en el fons, ¿què és la literatura sinó una condensació de la vida? I en aquest llibre, la vida hi és.

Vicenç VILLATORO

* Aquesta història podria reflectir qualsevol situació viscuda per protestants en situacions semblants en qualsevol altre lloc d'Espanya, especialment en individus o famílies aïllades en pobles petits o, fins i tot, en poblacions de certa importància. És per això que té una dimensió general i vàlida de tota una època.

Membres de la comunitat evangèlica de Tèrmens a la primeria del segle xx. A la fila de dalt, d'esquerra a dreta: padrí de cal Boter, desconegut, senyor Mado (pastor), senyor Sabanés i Gabriel Garrofé. A la fila de baix: desconeguda, padrina Josefa Vall, Vicent Voltes, desconeguda, Teresa de cal Bernat, desconeguda i desconeguda. Asseguts a terra: Eliseu Garrofé, Lídia Garrofé i Samuel Garrofé. [Arxiu família Garrofé.]

El temps de la guerra

Alguns dels meus primers records són del temps de la guerra. Potser per això no són molt diferents dels que deuen tenir altres persones de la meua mateixa edat. Allò que els farà singulars, el fet de pertànyer a una família catalana de religió evangèlica en un temps i un país on tot figura que era i havia de ser catòlic, apostòlic i romà, començarà ben aviat a fer-se visible, a modificar la meua vida i la dels meus en relació amb les de moltes altres persones que ens envoltaven. Llavors jo tenia sis anys. De moltes coses me'n recordo com si fos ara. Altres, les he anat sabent en les converses amb altres persones, especialment amb la meua mare.

En esclatar la guerra, jo vivia amb la meua família a Tèrmens, un poble de Lleida. El 1938, el nostre poble es va convertir en primera línia de foc i ens vam refugiar en uns terrenys on hi havia una cova, tot intentant fugir de l'esclat de les bombes. Allà, hi vam estar amagats fins que, més tard, em van pujar en un carro amb la mestra del poble fins a Barcelona, on vivia el meu pare. Ja en arribar, recordo la veu del meu pare dient-me que me n'aniria a viure a França amb la meua mare i els meus cosins, ja que continuar a Barcelona en aquelles circumstàncies era molt perillós. Poc temps després, van arribar des de Tèrmens la meua mare Carme, els meus germans Samuel, Gabriel i els meus cosins Samuel i Marcel·la.

Les bombes queien dia i nit sobre Barcelona, on vivíem llavors, amb el pare, la mare i els meus dos germans. Feien destrosses a les cases i entre la població civil. Però si hi havia un lloc sobre el qual es concentraven, el lloc més bombardejat de la ciutat, era sobre la fàbrica d'armament on el meu pare havia estat mobilitzat per treballar. En aquest últim any de la guerra, les parts d'aquesta fàbrica que l'aviació franquista anava destruint es tornaven a alçar immediatament, per tal de mantenir l'equipament més aviat escàs d'un exèrcit republicà que ja endevinava la seva derrota. Els franquistes anaven avançant, amb el suport de les potències de l'Eix, que els havien subministrat molt material militar, especialment aviació.

Era temps de por. A la rereguarda republicana, la desunió, el desgovern i l'anarquia havien afeblit tota esperança de victòria. Els homes que, com el meu pare, no havien estat enviats al front, per qüestió d'edat o de salut, estaven sotmesos com tots nosaltres al perill dels bombardejos constants de l'aviació franquista. Encara més, en la mesura que treballaven en un objectiu estratègic pels avions: la tèrmica del Besòs. Però tota la població de Barcelona, tots nosaltres, estàvem atemorits per les bombes.

L'AMENAÇA ALS PROTESTANTS

Ben aviat, a aquestes temors generals de tota la població de Barcelona, la meva família en va haver d'afegir una de nova. A través de l'estranger, van començar a arribar als creients evangèlics de Barcelona el que en principi eren rumors i ben aviat van esdevenir notícies certes, procedents de l'Espanya ja ocupada per l'exèrcit franquista. Els franquistes, allà on arribaven,

perseguien les antigues organitzacions poítiques i sindicals, n'empresonaven i sovint n'executaven els dirigents o simpatitzants i requisaven les seves propietats, especialment els locals i les seus. Doncs vam saber, llavors, que els franquistes posaven en aquest mateix sac els creients evangèlics, o protestants, que rebien aquest mateix tracte i eren considerats com adversaris a abatre. En divesos llocs, els pastors protestants havien estat empresonats o expulsats. Alguns havien estat afusellats. La majoria s'havien pogut salvar fugint a l'estranger. Els llocs de culte eren tancats i prohibits.

Tothom sabia, ja llavors, que la caiguda de Barcelona era només una qüestió de temps. Per tant, calia ja des d'aquell moment preparar-ho tot per poder conservar la nostra identitat protestant i vetllar per la nostra seguretat i per les propietats de les comunitats evangèliques. Per exemple, per tal de protegir l'Hospital Evangèlic de Barcelona, que era obert i en funcionament des del segle XIX, es va posar sota la protecció de diversos consolats estrangers amistosos amb els protestants i es va passar a dir així Hospital de les Colònies Estrangeres, amb la bandera de tots els països que el protegien hissada a la façana. Va servir. Quan va entrar l'exèrcit franquista no va gosar fer-hi res en contra i va poder continuar funcionant amb aquest nom fins ben entrada la dictadura. Finalment, va poder recuperar la seva denominació històrica d'Hospital Evangèlic, amb la qual és obert encara avui.

Però no tan sols les propietats estaven en perill. Ho estaven, sobretot, les persones. I entre les persones, especialment els més febles, els nens. La sensació d'amenaça era del tot justificada. Durant la República, la minoria evangèlica havia pogut gaudir dels seus drets, com correspon a un règim democràtic. Però el

nou règim que s'acostava, d'inspiració feixista, havia fet del catolicisme la seva bandera i havia arribat a plantejar la guerra com una croada religiosa. Per tant, sabíem o intuïem el que ens esperava. Mentre les tropes franquistes s'acostaven a Barcelona, es va oferir a moltes famílies evangèliques la possibilitat d'evacuar els seus fills a França. La nostra família en va ser una.

S'havia creat un comitè, entre França i Suïssa, per preparar la sortida de Barcelona dels nens de famílies evangèliques i oferir-los un lloc d'acollida a França. Es deia, en un plurilingüisme molt propi dels suïssos, l'Arbeitsgemeinschaft für Spanienkinder, Comité Neutre de Secours aux Enfants d'Espagne, Comité Suizo de Ayuda a los Niños de España, amb seu a la ciutat suïssa de Berna. La ciutat continuava sent bombardejada, la població civil estava sotmesa a la fam i a les bombes i l'arribada del front era ja imminent. Com que el temps apressava, el comitè va demanar als responsables evangèlics de Barcelona que organitzessin amb urgència un primer comboi de cent vint nens que sortirien cap a França, acompanyats per deu dones de les esglésies evangèliques, voluntàries per tenir-ne cura durant tot el viatge i en el lloc d'acollida fins que s'acabés la guerra.

Va arribar el moment de sortir, però vet aquí que els nostres noms no eren a les llistes. La meva mare va anar a buscar els responsables, que li van explicar que ja estava tot preparat per als nens de Barcelona i que la nostra família havia arribat tard, quan tots els documents ja estaven enllestits. Li van dir que era difícil refer-los i incloure'ns-hi per falta de temps: cada dia es feia menys segura la ruta cap a la frontera francesa per la creixent intensitat dels

bombardejos aeris. Tal com era d'esperar, coneixent-la, la meva mare no va acceptar de cap manera una negativa. Ella, els seus tres fills, els seus nebots Samuel i Marcel·la, anirien a la colònia francesa. Alguna se n'havia d'empescar.

—Ja teniu una cuinera espanyola? —els va dir.

Certament, ningú no hi havia pensat, que calgués una cuinera.

—Aquests nens ja han patit molt —va afegir— i necessiten menjar tal com estan acostumats i no plats que potser no els agradaran. Jo m'ofereixo per ser la cuinera de la colònia si em proporcioneu un parell d'ajudants.

—És vostè cuinera de professió? —li van preguntar.

—No, però sé cuinar i no m'espanta la feina.

Gràcies a aquesta oferta, en el darrer moment se'ns va incloure a la llista i van arreglar els papers per a nosaltres. Poc després vam marxar en un comboi que al final formàvem unes cent cinquanta persones entre nens, mestres, cuidadores... i una cuinera. Vam sortir de Barcelona amb tren fins a Portbou, a la frontera francesa. Jo duia una maleta que llavors em semblava enorme i que després he pogut comprovar que era ben petita, amb molt poca cosa: una mica de roba i el Nou Testament.

Més tard, la meva mare ens va explicar que uns periodistes anglesos havien demanat que els deixessin pujar en aquest mateix tren. Sempre m'ha agradat pensar que potser Georges Orwell, l'autor de *Homenatge a Catalunya*, en podia ser un. Tot i que en principi no estaven autoritzats a pujar a aquell tren, al final els ho van permetre i van arribar sans i estalvis fins al cantó francès de la frontera. Pel que sembla, els serveis d'intel·ligència alemanys vigilaven

des de feia un temps els periodistes i no volien que de cap manera arribessin a la frontera, perquè duïen als seus diaris informacions que els franquistes no volien que es fessin públiques. Quan van saber que havien agafat un tren cap a França, l'aviació franquista va bombardejar el que va sortir justament després del nostre, i va destruir també algunes estacions en què aquell tren havia anat parant. La providència, doncs, havia decidit que arribéssim a França sense cap problema. A la tarda ja havíem arribat a Portbou, on el nostre comitè havia enviat uns autocars per rebre'ns i dur-nos fins a Montalbà.

REFUGIATS A FRANÇA

El comitè d'ajuda als nens evangèlics havia preparat un lloc d'acollida a Seta, en un centre de vacances prop de la Mediterrània. Però, de moment, de forma provisional, ens van haver d'allotjar en un orfenat de Montalbà, que és allà on van anar el autocars, després de travessar la frontera. En el trajecte, quan els vehicles s'aturaven perquè tothom pogués sortir a beure aigua i anar al lavabo, la gent dels pobles ens acollia amb molta simpatia i sovint ens portava refrescs. Recordo d'una manera especial uns grans gots d'aigua amb menta, que mai abans no havia tastat.

Ja era de nit quan vam arribar a l'orfenat de Montalbà. Era una mena de complex, amb diversos edificis i patis. Quan vam entrar, el lloc em va semblar trist i auster, però estàvem tan cansats i morts de son que ens vam adormir de seguida. L'endemà al matí ens van dur l'esmorzar i, més tard, el dinar d'un hospital proper. Com que teníem molta gana, ens ho vam menjar tot. Però passats uns dies, els responsables

de l'expedició devien veure que aquell menjar no era el més adequat per a uns nens i, quan es van poder posar en marxa les velles cuines, la mare va iniciar la seva carrera de cuinera, amb una notable millora del menjar de la colònia. Amb els ingredients que li duien feia veritables miracles, intentant de fer plats que s'assemblassin tant com fos possible a la cuina catalana a la qual estàvem acostumats.

Entre aquestes persones que tenien cura de nosaltres n'hi havia moltes amb vides molt interessants, que encara ara em fascinen. Per exemple, entre elles, una noia anglesa molt maca —sempre vestida amb molt de gust i elegància—, que havia estat cantant d'òpera i que, després de convertir-se a la fe evangèlica, va abandonar una carrera prometedora per servir a la causa dels nens orfes. Alguna vegada la sentíem cantar en el seu apartament, amb una veu que ens semblava la d'un àngel. Tot i que parlava un espanyol molt rudimentari, es va fer molt amiga de la nostra mare, a qui apreciava molt. El seu cognom sonava com *Jop* o *Job*, però no crec que aquest sigui el nom correcte. Potser, he pensat després, es deia Hope, 'esperança'. Seria llavors un nom molt adient per allò que representava per a nosaltres.

L'EDAT DEL PARADÍS

Passats dos mesos a Montalbà, el centre de Seta ja es trobava a punt per rebre'ns, així que vam tornar a embarcar-nos en autocars per al viatge cap a la nostra nova residència. Allò sí que ens va semblar el paradís! Aquell lloc havia estat antigament una leproseria, que regentaven les esglésies protestants de França. Més tard es va adequar com a centre